

БОЯН ПЕНЕВ И БЪЛГАРСКОТО КОМПАРАТИВНО МИСЛЕНЕ

ХРИСТИНА БАЛАБАНОВА

Литературноисторическото и критическо дело на Боян Пенев излъчва духовното богатство и творческата енергия на неговата личност. Рядкото съчетание на концептуално-аналитична мисъл с художествено-интерпретаторска дарба, на научна ерудиция с безкомпромисна и страстна любов към изкуството респектира съвременниците му, всички негови изследователи и критици. Неговата литературоведска методология и литературни оценки може да бъдат възразения, но със своето отношение към литературата и ценностите на духа той има непреходното значение на явление, с което всяка национална култура може да се гордее. Делото на Б. Пенев не е достатъчно осмислено като необходима за съвременната ни литературна наука приемственост и ползотворен опит, макар че в последните 10 години бяха преиздадени негови съчинения, придружени от предговори, в които се набляга именно върху тези страни от дейността му, написана се редица статии, появи се и първото монографично изследване за него.¹ Не е случайно, че по-новите изследвания върху Б. Пенев посочиха проблемното и тематично богатство на трудовете му, което ги поставя в диалог със съвременните задачи и насоки на литературната история и критика, на сравнителното литературознание и културология. Б. Пенев принадлежи към този тип учени, чийто творчески дух ги подтиква към многоаспектно разглеждане на явленията и за които съдържанието на изследователския предмет е по-богато от готовата теза; те създават методически постановки и вдъхновени разработки, които не се обезценяват от историческото несъвършенство на избраната методология. За научния принос на Б. Пенев към възникването и историята на българското сравнително литературознание (и компаративно мислене в частност) има литература.² Както става ясно, необходимостта от сравнително-литературни изследвания в българската литература е тясно свързана със задачите на литературната история и полготвеността на националното и естетическо самосъзнание да постави и реши тези задачи. Компаративното мислене не може да се отдели от мисленето за литературата като цяло и от пътищата на неговото диференциране в литературна теория, история и критика, от „многоаспектното“ изучаване на литературния феномен. Сравнителното изучаване на литературата възниква като сравнително изучаване

¹ Ив. Радев. Боян Пенев. С., 1976; Б. Пенев. Дневник. Спомени. С., 1973. С предговор от Г. Цанев; Б. Пенев. История на новата българска литература. Т. I–IV. С., 1977–1978. С предговор от П. Зарев; Б. Пенев. Изкуството е нашата памет. С., 1978. С предговор от Т. Жечев.

² Б. Ничев. Към историята на българското сравнително литературознание (Основен развойни насоки и проблеми до Втората световна война). — Лит. мисъл, 1980, кн. 10, с. 31–54.

на националната литература и затова неговата научна специализация се осъществява в историческата смяна на концепциите за национална литература.³ Взаимодействието между компаративистика и литературна история може отчетливо да се проследи в рамките на отделните национални литератури като закономерност на тяхното развитие.

„История на новата българска литература“ от Боян Пенев, първото системно обобщение на националните литературни факти от периода на Възраждането, в която националният характер на литературата е очертан в богат сравнително-културен и литературен контекст, е качествено нов етап в развитието на българската литературна наука. Нейната методологическа концепция е разработена в уводната глава „Посоки и цели на проучване на новата ни литература“⁴, която излиза като отделна студия през 1910 г. Осъзнатата връзка между сравнителен и литературноисторически аспект тук отговаря на един изминат вече етап на активно взаимодействие на българската литература с чуждите художествени ценности, на съзнателна междулитературна интеграция, в процеса на която се променят представите за национална традиция и национално своеобразие. Културните и литературните контакти Б. Пенев целенасочено ориентира към цялото, към определени художествени и културно-исторически тенденции, които чертаят основните линии на развитие. Разгледана в рамките на тази приемственост, където се открояват сравнителните културни и литературни студии на Ив. Шишманов и литературнокритическата и естетическа дейност на „Мисъл“ (Пенчо Славейков и д-р Кръстев), историята на Б. Пенев обобщава съдържанието на предходния етап в една по-богата националнолитературна концепция. Нейното съдържание постепенно се очертава в низ от литературноисторически и проблемни студии, печатани непосредствено след 1910 г. Те доказват назрялата необходимост контактите на българската литература да се обвържат с формите на нейното развитие, съдържанието на фактите да се трансформира в процеса; да се направи първият опит за синтез между националнолитературен и междулитературен процес, като националният характер на българската литература се открие в рамките на определено културно и литературно обкръжение (степенуването на гръцко, сръбско и руско влияние).

Очевидно такъв род систематизация на литературния материал не можеше да се извърши преди Освобождението, в период на една релативна затвореност на националната литература, когато нейната идейно-художествена монофункционалност, т. е. подчинението ѝ на националната кауза, беше дори съзнателна културна политика (мисълта, изказана от Ботев, че дори Гьотевият „Фауст“ няма смисъл за нуждите на момента и че журналистиката е най-доброто средство на революцията). Това означава, от друга страна, че опозицията свое — чуждо не е вътрешнолитературен елемент, не е осъзната като художествено-избирателно отношение спрямо собствената традиция. И едновременно доказва, че вътрешната диференцираност на литературата е невъзможна без присъствието на съпоставителен елемент, на известно наднационално съизмерване, което се проявява и в заемаването, и в подражанието. Епохата на европейския романтизъм като епоха на небивал междунационален и културен обмен е и епоха на разцвет на националните литератури. Действително класическата френска компаративистика в лицето на Пол Ван Тигем се обособява като научна дисциплина в условията на развита литературна история, но това е един късен период в собствената ѝ история, когато тя вече е изиграла немалка роля за развитието на националната литература.⁵ Защото класическата европейска компаративистика израства върху

³ D. Đurišin. Dejny slovenskej literarneje komparatistiki. Bratislava, 1979, с. 9.

⁴ Б. Пенев. История на новата българска литература. Т. I. С., 1977.

⁵ Известният френски професор по риторика А. Ф. Вилмен в своите „Лекции по история на френската литература“ (1829) говори за влиянието на френските писатели от XIX в. върху чуждите литератури.

генетичното единство на западноевропейския литературен комплекс. Освен това специализацията на сравнителното литературознание в издирване на литературни влияния и сходства (тезата на Ван Тигем за *Littérature générale* и *Littérature comparée*) практически раздели сравнителен анализ и литературноисторически синтез и доведе компаративистиката до методологическа криза. За нейното преодоляване чрез по-тясно свързване на сравнителните изследвания с проблемите на литературната история съществен принос има марксистическото сравнително литературознание. Днес в центъра на компаративистичната практика и теория застава националната литература и нейната историко-функционална връзка с международните литературни явления, образуващи определена цялост — литературни общности или литературни обединения. Очевидно е, че националната литературна история не би могла да се задоволи само с обобщителни глави за литературните връзки, а се нуждае от една по-усложнена методика, която да систематизира съдържанието на сравнително-литературния материал. В решаване въпроса за националната специфика на литературата важен дял се пада на сравнителното литературознание. Развитието на сравнително-литературната типология допринесе немалко да се определят някои закономерности в развитието на българската литература — към приносните компаративистични трудове в тази насока принадлежат книгата на Г. Д. Гачев „Ускоренно развитие литературни“, 1964 (на български „Ускорено развитие на културата“, 1979) и на Б. Ничев „Увод в южнославянския реализъм“, 1971. Интересното е, че като разглеждат българската литература в контекста на различни литературни и културни общности (европейска и южнославянска), те стигат до противоположни изводи за генезиса на някои жанрово-стилови форми. В търсене на националнолитературната специфика българската литературоведска мисъл се връща неслучайно към изследователското дело на Б. Пенев. Освен с „примамливата“ народопсихологична теза неговата история се отличава с диференциране и степенуване на сравнително-литературните факти съобразно с историческите етапи на литературния развой. В „Посоки и цели на проучване на новата ни литература“ (методологически вълова студия за литературоведското дело на Б. Пенев) са набелязани редица принципи положения, съществени за типологизирането на развойната динамика на българската литература в сравнителен план. Но за да разкрием тяхното значение за традициите на националното сравнително литературознание, трябва да ги съпоставим с насоките на компаративното мислене от това време и порасналото литературнокритическо и естетическо съзнание, което намира отражение и в редица славистични и критически студии на Б. Пенев, в статиите му, анализиращи преводите от чужди литератури. Не трябва да се забравя, че стилово-естетическата преориентация на българската литература от края на XIX и началото на XX в. актуализира на родна почва някои диалектически противоречия на литературния процес, като модерно—традиционно, художественост—тенденциозност, свое—чуждо и пр. Или това е период, когато, ако използваме една мисъл на Р. Барт, „литературата, разбрана като исторически факт, носи собствената си негация“. Тази вътрешнолитературна селективност определя новата норма на селекция и усвояване на чуждото, за която говори Б. Ничев, най-ярко изразена у представителите на „Мисъл“. Ако съпоставим „Хайне в България“ и „Българската поезия преди и сега“ на Пенчо Славейков, ще открием много общи моменти за мястото на писателя в националната литература и неговата оценка в родината и чужбина, изказани по повод Хайне и българските „млади“. Изобщо рецептивната ориентация на Пенчо Славейков в голяма степен зависи от естетическите му критерии за художествено творчество. Връзката на Б. Пенев с естетическата платформа на „Мисъл“, нееднократно отбелязвана, ни интересува от гледна точка на съотношението между компаративна методика и литературноисторическа концепция в „Посоки и цели...“

и като обща компаративна програма, на второ място. От друга страна, сравнително-фолклористичната и сравнително-литературна дейност на Ив. Шишманов създава научната методика, върху която Б. Пенев се опира и която доразвива. Шишманов е предходник и съвременник на Б. Пенев и успоредно решава задачите на националната литература. Особено ценни са неговите студии върху възрожденската литература, които поставят сравнителното ѝ проучване върху широка културно-историческа основа.⁶ С културно-историческото обяснение на литературните връзки Шишманов изгражда определена насока за литературноисторическите и литературно-сравнителни проучвания, която Б. Пенев споделя за литературата на Възраждането, тъй като тя според него има предимно историческа стойност, но на практика не се прилага изцяло. В историографията на българската литературна наука литературноисторическите концепции на Шишманов и Пенев предлагат интересен материал за изследване на българските модификации и корекции на позитивизма. Социологическата и психологическата интерпретация на литературното творчество ги отдалечават в разбирането за същността и ролята на рецепцията.

Студията на Шишманов „Наченки от руско влияние в българската книжнина“⁷ (1899) има важно методологическо значение за следващите насоки на компаративното мислене и обвързаността му с проучването на националната литература. Като говори за необходимостта да се проследят „външните влияния върху нашето развитие“, той подчертава, че оригиналността на една култура в повечето случаи се доказва чрез „самостоятелната преработка на заетите чужди елементи“. В лекциите си по история на западноевропейските литератури той уточнява тази своя мисъл, като вече говори не за култура, а за литература. У Б. Пенев тази постановка се превръща в основополагащ принцип на сравнителното литературно-историческо проучване. „Историята на всяка литература, която не се намира в застой, е в същност история на постоянно взаимодействие и заемане“ — пише той в своите методологически тезиси. Студията на Шишманов е богата на идеи и наблюдения, някои от които са още методологически неосъзнати или остават недоформулирани и недоуточнени. Когато пише, че през 50-те и 60-те години на XIX в. най-модерният руски писател у нас е Карамзин и иронично нарича тези представи „допотопни“, Шишманов в същност отбелязва една закономерност на рецептивната активност (това, което Веселовски определи като „насрещно движение“), функционираща в Б. Пеневата методика като „качество на рецепцията“. Действително по-късно Шишманов предполага наличието на сходства в социалната и културната среда, както той ги нарича, като условие за проникване („влияние“) на чуждото литературно произведение⁸, но в същност тук става въпрос не толкова за активността на реципиента, колкото за съотношение между литературно и културно и литературно и социално-икономическо развитие. В лекциите си по западноевропейски литератури⁹ той обединява културно-историческия и социологическия подход към литературните явления, за да изгради една „сравнителна литературна история“ на XVIII в. От методологическа гледна точка лекциите на Шишманов имат важно значение за неговата компаративна програма и връзките ѝ с европейската традиция на сравнително-историческия метод, но в тази насока не са проучвани.

С фактографската си многопосочност и обем сравнително-културните и сравнително-литературни изследвания на Шишманов създават необходимата база

⁶ Г. Димов. Българската възрожденска литература и нейното сравнително-историческо проучване. — В: Сборник в чест на акад. М. Арнаудов. С., 1970.

⁷ Ив. Шишманов. Избрани съчинения. Т. II. С., 1966.

⁸ Ив. Шишманов. Психосоциологичният метод в литературната история. Избрани съчинения. Т. II. С., 1966.

⁹ Ив. Шишманов. Събрани съчинения. Т. III. С., 1971.

за обогатяване на специфично литературната проблематика на връзките. Докато той разработва генетично-контактните връзки предимно във външнолитературен план, интересуват го идейно-културните и социални мотиви на литературното влияние, за Б. Пенев те са вече подстъп към изясняване на собствено литературното развитие. „Обаче не е достатъчно само изтъкването на литературните източници и заемания — пише той в „Посоки и цели. . .“, — много по-важно е да се обяснят вътрешните мотиви на заемането, да се посочи по какъв начин писателите са преработвали заетото и доколко са били в състояние да вложат в него нещо самостоятелно и оригинално.“ Или на езика на съвременната компаративистична терминология Б. Пенев поставя акцент върху творческия характер на рецепцията, превръща я в средство, за да се открие оригиналното, самобитното в националната литература. Това не означава, че Шишманов няма съзнание за художествената стойност на влиянието. Например в споменатата студия „Наченки от руско влияние. . .“ той отделя творчеството на Петко Славейков и Чинтулов като нов етап на връзките между двете литератури, което служи за отправна точка на по-сетнешните изследвания на Б. Пенев върху Петко Славейковата поезия. Но за него тя не е изследователска цел. От принципните положения на сравнителното проучване, които набелязва, Б. Пенев поставя особен акцент върху активността на заемащата литература, която се проявява като определена рецептивна селекция и творческа преработка на възприетото. На тази основа у него литературното влияние се свързва с литературното развитие и със „съдържанието и духа на самата литература“. Като отделя и подчертава творческия характер на рецепцията, Б. Пенев пренасочва сравнителното изследване от източника на влияние (т. е. възприеманата литература) към възприемащата литература (субекта на рецепция). Той променя гледната точка, съобразява я с литературноисторическите задачи, които си е поставил, и в тази нова за развитието на българското сравнително литературознание перспектива важно място придобива индивидуалното творчество на писателя и неговата художествено-психологическа интерпретация. Ролята на личността на писателя, на неговата творческа индивидуалност за развитието на националната литература е онзи съществен методологически пункт в литературноисторическата концепция на Б. Пенев, на чиято основа той търси синтез между художествено своеобразие и национален дух на литературата. Тук проличава и приемствеността му спрямо естетическите възгледи на Пенчо Славейков и д-р Кръстев за синтеза на индивидуално, национално и общочовешко. Както споменахме, тази приемственост може да се проследи в няколко посоки, което не влиза в задачите на настоящата статия. Особено важна е тук връзката между художественост и психология на творчеството, разгледана като претворяването на фактите на външната действителност според субективното чувство и „вътрешното възприемане“ на писателя („Душата на художника“ на Славейков, „Естетиката като наука“ и „Поет и общество“ на Кръстев). Тя е приложена не само към акта на сътворяване на произведението, но и към акта на възприемане и тълкуване, особено в статиите на Пенчо Славейков за редица чужди автори и техните български преводи („Потаената скръб на поета“ — за Пушкин, „Пушкин в България“, „Хайне в България“, „Адам Мицкевич“ и др.). В духа на неоромантичната естетика писателят се издига в най-значим посредник и интерпретатор на чуждите художествени ценности. И превода Славейков разглежда като форма на интерпретация и го оценява според това, доколко пресъздава вложеното от автора поетическо настроение, т. е. подчинява го на изискванията за художествено съдържание на рецепцията.

Б. Пенев прави разлика между литературнокритическата интерпретация на художника и на изследователя на литературата. Но интересът към психологията на творческата личност у него определя начина на тълкуване и изследване на ху-

дожественото произведение. Той говори за проникване в духа на художественото творение и неговия създател и го превръща в задължително качество на литературния историк. Литературнокритическата интерпретация, влизайки в ролята на коректив на позитивистичната обективност и външна каузалност, става средство да се възпроизведе индивидуално-творческият момент като импулс за литературното развитие и скрита за „научното наблюдение“ същност. „В дадени случаи за нас е важно да установим художественото произведение не като *продукт* (курс. Б. П.) на външни условия, а като дело на творческа индивидуалност. Обаче личността (с всичката сложност и преплетеност на нейните вътрешни преживявания) е достъпна не толкова за обективно наблюдение, колкото за непосредно, интуитивно схващане.“

Същественото в неговия опит за синтез на външолитературни и вътрешнолитературни фактори е, че литературната критика не се изолира от формалния анализ (от възможностите за обективно познание), а създава определена методическа насока за неговото прилагане с това, че посочва характерното за поетическия израз на разглеждания писател. Художествено значимото и същностното за дадена творческа индивидуалност е отправна точка за обобщения на различно ниво, в които е включено и сравнително-литературното: „В такъв случай смело можем да... правим по-нататъшни съпоставяния на дадения художник с други, сродни или противоположни нему — тия съпоставяния няма да бъдат само външни, да подчертаем приликата или контраста между тях и да разширим с това кръга на нашите обобщения.“ По същество това е определение за литературно-типологическите сходства, най-тясно свързани с иманентните закони на литературното развитие — последователно сравнително разглеждане на специфични художествени елементи. Съпоставянето, както се разбира, може да бъде направено не само в рамките на националната литература, но и в междулитературен контекст. У Пенев на първо място това е славянската литературна общност. В „Посоки и цели...“ той поставя директива за сравнително проучване на българската литература и другите славянски литератури с цел открояване на нейното своеобразие в единството на поетика и национална психика. Типологическото сравнение е съобразено с народопсихологическата му концепция, която намира опора в етническото родство на славянските народи. На тази основа можем да разберем и интереса му към литературата на полския романтизъм, за чиято рецепция у нас той спомага с множество статии, към особеностите на славянския романтизъм като цяло, обобщени в незавършения курс лекции „Западноевропейската романтика и нейните отражения в славянските литератури“. Тук трябва да направим уточнението, че Б. Пенев не използва понятието типологически сходства, а определя тяхното съдържание според сравнително-генетическия метод в славянското езикознание, но важното е, че ги обособява в сравнително-литературната методика. Така паралелно с литературните влияния функционално значение придобиват типологическите сходства в резултат на общите условия на обществен и национален живот и на общи черти в националната психика. За способността на Б. Пенев да диференцира литературните връзки говорят наблюденията му върху сръбското културно и литературно влияние по време на Възраждането,¹⁰ които поставят под съмнение пряката зависимост на българската литература от сръбската, търсят причините за сходствата в близостта на духовния и обществен-исторически живот. Тук убеждението, че влиянието не може да бъде единствена първопричина за сходствата в литературното развитие, в духа на съвременното сравнително изучаване на литературите „подказва“ взаимната обуслове-

¹⁰ Б. Пенев. История на новата българска литература. Т. I. С., 1977; Б. Пенев. Досей Обрадович у нас. — Сп БАН, 1912, кн. 3.

ност на контактно-генетически връзки и типологически сходства. То изразява подхода му към спецификата на националната литература, съдържащ антипозитивистични тенденции. Чрез корекциите на позитивистичния метод Б. Пенев обогатява сравнителното литературознание концептуално и приложно-методически. Както видяхме, психологическият подход към художественото произведение „отговаря“ на творческия характер на рецепцията и активността на възприемащата литература, а въпросът за националната специфика и националния дух на литературата разширява границите на нейното сравнително-съпоставително разглеждане — от влиянието към типологическите аналогии.

Подчертавайки обусловеността на литературните влияния (контакти) от сходните етапи на обществено и културно развитие, Шишманов развива тази зависимост в понятието културно-исторически период (в същност културно-исторически период и литературноисторически период се сливат). Културно-историческият период е основата за връзките между литературите, които влизат в него (под връзки се разбира разпространение на влияние), и същевременно като определено единство той може да бъде типологически съпоставян. Неговата „Сравнителна литературна история“ разглежда западноевропейските литератури от XVIII в., епохата на Просвещението. Проникването и разпространението на просвещенските идеи е съществен момент от литературните взаимоотношения на Франция, Германия и Англия. Европейският ренесанс и Българското възраждане са разгледани в сравнително-типологически план като два сходни културно-исторически периода.¹¹ У Б. Пенев основно понятие на типологическите сходства и аналогии е литературното направление и конкретно романтизмът. Неговият курс лекции „Западноевропейската романтика и нейните отражения в славянските литератури“¹², за съжаление недовършен, е първият опит у нас за сравнително-типологическо изследване на западноевропейския и славянския романтизм. Б. Пенев показва вярно чувство за адекватност на сравняваните явления и възможностите, които предоставят съществуващите научни знания за националните форми на романтизма. Той тръгва от направените проучвания за връзката на славянския романтизм с идеите на славянското възраждане и въздействието на европейските романтически идеи и специално на немския романтизм в тази насока. Целта на изследването е формулирана в избраната методика: „Едни и същи въздействия, които идат отвън, от чужди литератури, получават различно отражение в различните страни.“¹³ Страниците за националноспецифичните форми на литературната рецепция остават ненаписани (направени са само отделни наблюдения), но характерната за тази студия цел — връзката между общо и особено — е очертана. Фокусът на тази връзка е романтическата немска философия в лицето на Хердер — идеите му за народността и народното творчество, както и специалният му интерес към славянските народи и славянската митология. Хердеровата философия е разгледана и във връзка с някои основни черти на западноевропейския романтизм (литературен историзъм, интереса към народната поезия и нейните мистификации), така че той се явява и в ролята на посредник между западноевропейските и славянските литератури. Междунационалното разпространение на идеи и литературни жанрове и мотиви е обобщено в характерните тенденции на романтическото направление. Б. Пенев обръща специално внимание на връзката между народната поезия и индивидуалното творчество в славянските литератури — една много типична за тяхното развитие черта.

¹¹ И в. Шишманов. Западноевропейското и Българското възраждане. — В: Избрани съчинения. Т. I. С., 1965.

¹² Б. Пенев. Западноевропейската романтика и нейните отражения в славянските литератури. — Год. Соф. у-т, Ист. филол. ф-т, т. 34, 1937/38; т. 35, 1939.

¹³ Б. Пенев. Западноевропейската романтика. ... — Год. Соф. у-т, Ист.-филол. ф-т, т. 34, с. 6.

В един кратък преглед проследява отношението на по-значимите български поети към народната поезия — от Възраждането до поезията на 20-те години. Той споделя Пенчо Славейковите възгледи за художествено отношение към народната песен, но по-същественото в случая е, че подчертава значението на народната поезия за традициите и националния характер на литературата. „Не може да бъдеш сроден със своя народ и в същото време да бъдеш чужд на неговото поетическо творчество. Бих казал, че ни един поет не би имал трайно значение със своите общочовешки мотиви, ако той не е живял и няма способността и потребността да живее с духа на народната поезия и народния език.“¹⁴

Идеята за националния характер на литературата като важно условие за нейното общочовешко значение е отглас от Хердеровите историософски възгледи за хармонията между общочовешко и национално. Като се ръководи и от неоромантичните тенденции в българската литература по това време (чийто защитник е), Б. Пенев възприема славянофилския романтизъм на Хердер, за да характеризира славянските литератури въз основа на едно общо качество и да интегрира българската литература към тази общност. Тази програма съдържа и утопични елементи (примера на полската литература), но развива възгледите му, че специфично националното може да се открие в рамките на определен литературен и културен контекст и че националната литература се изгражда в активно взаимодействие с другите литератури. На първо място това са славянските литератури, взети като единно цяло. В статията си за историческите романи на Х. Сенкевич Б. Пенев разкрива тяхното общославянско значение и посочва връзката им със славянската епическа поезия. На тази основа той прави аналогии с поезията на Ботев: „У Сенкевича украинската степ има „своя душа, говори и пее“ — тъй както пее Балканът в българската хайдушка песен и в песента на Ботева.“¹⁵ Интересно е да се отбележи, че докато Пенчо Славейков търси образци за връзка между лично творчество и народна поезия в немската литература (Гьоте и Хайне) и вижда в баладата на Ботев „Хаджи Димитър“ влияние на Хайне, Б. Пенев разглежда тази връзка като специфично качество на славянските литератури. А в „Западноевропейската романтика и нейното отражение в славянските литератури“ поставя Славейков наред с Ботев в поетическото отношение към фолклора. За своята програма Б. Пенев има подкрепата на домашната литература и специално в представителите на „Мисъл“ той вижда една тенденция, която иска да „срещне“ с подобни тенденции в онези славянски литератури, където те имат най-завършен вид. А тези тенденции по своята основна същност са романтични. Много е важно да се има пред вид този домашен „импулс“, в който се изживяват неразвити страни от българския романтизъм. В неоромантичните си явления от края на миналия и началото на настоящия век българската литература не е изолирана от другите славянски литератури — известно е, че славянският модернизъм възражда романтичната традиция. По това време например в чешката литература е преоткрит големият романтик Карел Хинек Маха и издигнат за родоначалник на модерната чешка поезия. Така че дори когато не се съгласяваме с литературните оценки и възгледи на Б. Пенев, неоснователно е да смятаме, че полският романтизъм, на който той посвещава редица статии, е „един затворен свят на миналото“¹⁶. Действително в портретите на Мицкевич, Словацки и Крассински („Полският поет“, „Юлий Словацки“, „Иридион“ от З. Красински“) Б. Пенев съчетава психологическата интерпретация с метафизична концепция за творчеството — в лицето на поета — народен гений, който е не само изразител на народния дух, но и творец на националната история. В тях е хипертрофи-

¹⁴ Б. Пенев, Западноевропейската романтика. . . — Год. СУ, т. 35, с. 59.

¹⁵ Б. Пенев, Славянски елементи в творчеството на Сенкевич. — В: Изкуството е нашата памет. С., 1978, с. 231.

¹⁶ И. В. Радев, Боян Пенев. С., 1976, с. 182.

рана ролята на духовно извисената личност (поетът е представен като висш изразител на човешкото) за нравственото усъвършенствуване на обществото. Тук връзката между етика и естетика съзнателно е акцентувана и чрез нея Б. Пенев търси опора за своя нравствен идеализъм в отношението си към съвременното общество. Може да се каже, че самият той се проявява като творческа личност от неоромантичен тип, но неговата полонистична дейност заслужава да бъде проучена и от тази страна.

В сравненията между българската и полската литература Б. Пенев подчертава различията, но търси общото в един идеален образ на славянските литератури. Затова критичното отношение към „основните черти“ на българската литература от литературноисторическа гледна точка е елемент от духовното и художественото себелознание на българската литература и култура.

Полонистичната дейност на Б. Пенев е „документ“ за етапите на възприемане на чуждата литература не само с естетическите предписания, а и с изискванията за вникване в духа на оригинала и основно познаване на превеждания автор. От този характер е статията му „Българските преводи на „Кримски сонети“¹⁷. Това е статия за рецепцията на Мицкевич у нас, която паралелно поставя въпроса за връзката между преводаческо изкуство и органичното усвояване на чуждото творчество. Изобщо статиите на Б. Пенев върху критика на превода са част от компаративната му програма за творческия характер на рецепцията. Той разглежда превода като важно средство за интегриране на българската литература с чуждите художествени ценности — вживяването в чуждия свят е политик за изработване на собствен художествен критерий, за художествено обогатяване на националната литература. В голямата статия „Гьоте у нас“¹⁸ Пенчо Славейковите преводи на Гьоте са повод да се проследи рецепцията на големия немски поет, да се отделят подражателните влияния от съзнателното художествено отношение към чуждата индивидуалност, каквото Б. Пенев съзира у Славейков. Чрез своите статии върху превода Б. Пенев свързва рецепцията на чуждите литератури у нас с индивидуалното художествено творчество, изтъквайки значението на писателя за характера на междулитературните контакти.

Значението на Боян Пенев за научната специализация на българското сравнително-литературно мислене и методическото му обвързване със задачите на националната литература не е само историческо. Настоящото изследване е опит да се посочат онези пунктове от неговата компаративна програма, които могат да послужат на съвременното сравнително литературознание при систематизацията на натрупания материал. В основни линии те се свеждат до формите на взаимодействие между вътрешнолитературно и междулитературно (контактни връзки и типологически сходства) развитие, за да се открият закономерностите на националната литература. Например постановката за творческия характер на рецепцията дава възможност исторически да се степенуват междунационалните връзки на българската литература от позициите на собствената ѝ активност и потребност. От друга страна, поуките, които може да извлече българското сравнително литературознание от собствения си опит, го подготвят критически да осмисли чуждия.

¹⁷ Б. Пенев. Българските преводи на „Кримски сонети“. — Год. Соф. у-т., Ист.-филол. ф-т, т. XXII, 1926.

¹⁸ Б. Пенев. Гьоте у нас. — Периодическо списание, г. LXIX, 1908, 10 сvezka.